तथः । भूमानं मनसो विजिज्ञास" छा० उ० । "यो वै भूमा तत् निरतिशयम् यद्धरितिपर्य्यायात् सुखं ततोऽर्वाक् सातिशयत्वादल्पम् । अतस्तद्विलक्षणे सुखं नास्ति अल्पानां तृष्णाहेतुत्वात् तृष्णा च दुःखबीजम् । न हि दुःखबीजं ज्वरादि सुखं दृष्टं लोके । तस्माद्दुःखं नास्ति सुखमस्तीति । अतो भूमैव सुखम् तृष्णादिदुःखबीजत्वाभावाद्भूम्नः भाव्यम् तस्मिन् प्रपाठके च वर्णात् वा भूमा तद्विरूपितं ब्रह्म ।

भूमय त्रि०भू+मयट् । १बहुलत्वे २छायायां त्रिका० स्त्री ङीप् ।

भूमि(मी) स्त्री भवन्त्यस्मिन् भूतानि भू—मि किच्च वा ङीप् । १पृथिव्याम् २स्थानमात्रे मेदि० ३क्षितौ यां संधि० उज्ज्वा० योगशास्त्रोक्ते ४योगिनां चित्तस्यावस्थाभेदे, ५एकसंख्यायाञ्च । पाण्डुसंख्यादितोऽच् समा०बहु० । द्विभूमः प्रसादः पाण्डुभूमौ देयः । योगोक्तभूमयश्च "तस्य भूमिषु विनियोगः" पा० सू० उक्ताः । "तस्य संयमस्य जितभूमेर्योऽनन्तरा भूमिस्तस्य विनियोगः । नह्यजितावरभूमिरनन्तरभूमिं विनङ्क्ष्य प्राप्तभूमिषु संयमं भजते तदभावात् कुतः तस्य प्रज्ञालोकः, ईश्वरप्रणिधानादिजितोत्तरभूमिकस्य च नावरभूमिषु परचित्तज्ञानादि संयमो युक्तः यस्मात् तदर्थस्यान्यतएवावगतत्वात् भूमेरस्या एवमनन्तरा भूमिः" भा० । सा च भूमिः सप्तप्रकारा यथोक्तं तत्रैव "तस्य सप्तधा प्रान्तभूमिः प्रज्ञा" पात० सू० । "तस्येति प्रत्युदितख्यातेः प्रत्यास्नायः सप्तधेति अधुनाप्रवक्ष्यमाणमाश्रित्य प्रत्ययान्तरानुत्पादे सप्तराजसप्रत्युत्थानप्रत्ययानुत्पादे निर्विप्लवविवेकख्यातिनिष्ठामापन्नस्य सप्तप्रकारैव प्रज्ञा विवेकिनो भवति विषयभेदात् प्रज्ञाभेदः प्रकृष्टोऽन्तो यासां भूमीनामवस्थानां तासामेषोक्ता यतः परं नास्ति संप्रकर्षः प्रान्ता भूमयः यस्याः प्रज्ञाया विवेकख्यातेः सा तथोक्ता ता एव सप्तप्रकाराः प्रज्ञा भूमीः उदाहरति । तद्यथेति तत्र पुरुषमयत्नसिद्धाद्यासु चतसृषु भूमिषु प्रथमामुदाहरति परिज्ञातं ज्ञेयं यावत् किञ्च प्राधानिकं तत् सर्वं परिणामतापसंस्कारैर्गुणवृत्तिविरोधात् दुःखमेवेति ज्ञेयं तत् परिज्ञातम् । प्रान्ततां दर्शयति नास्य पुनः किञ्चिद् परिज्ञातं परिज्ञेयमस्ति । द्वितीयामाह क्षीणा इति । प्रान्ततामाह न पुनरिति । तृतीयामाह वाचातृप्तं प्रत्यक्षेच निश्चितं यथा संप्रज्ञातावस्थायामेव निरोधसमाधिलाभं ज्ञानं न पुनरस्यात् परं निश्चेतव्यमस्तीति ज्ञेयः । चतुर्थीमाह भावितो निष्पादितः विवेकख्यातिरूपो ज्ञानोपायो नास्याः परं भावनीयमस्ति इति ज्ञेयः । एवं चतुर्थी कार्यविमुक्तिरिति कार्यान्तरेण विमुक्तिः प्रज्ञाया इत्यर्थः प्रयत्ननिष्पाद्याद्याऽनिष्पादनीयानप्रयत्नसाध्या चित्तविमुक्तिमाह चित्तविमुक्तिस्तु त्रयी । तत्र प्रथमामाह चरिताधिकारा बुद्धिसत्त्वभोगावर्गकार्य्यैत्यर्थः । द्वितीयामाह गुणा इति प्रान्ततामाह न चैषामिति । तृतीयामाह एतस्यामवस्थायामिति तस्यामवस्थायां जीवन्नेव पुरुषः कृतार्थो सन्न इत्युच्यते चरमदेहत्वादित्याह एतामिति । अनौपचारिकं सप्तमाह प्रतिप्रसवे प्रधानप्रसवेऽपि चित्तस्य सत्त्वः कृतार्थ इत्येव भवति गुणातीतत्वादिति" विवरणम् ।

इतिवीक्ष्यभूमिगुणाश्च भा०शा०उक्ता यथा "भूमेः स्थैर्य्यं गुरुत्वञ्च काठिन्यं प्रसवार्थता । गन्धो गुरुत्वं मन्त्रिश्च संघातः स्थापना धृतिः" । प्रसवगुरुत्वं यतनविरोधी गुणः द्वितीयगुरुत्वम् विष्कुटिरतो न धौमदेशत्वम् । मन्त्रिः धारणादिसामर्थ्यम् संघातः संश्लिष्टावयवत्वम् । स्थापना मनुष्यादेर्धारणाद्गुरुत्वाधारः । धृतिर्धारणा इत्यर्थः ।

भूमिकदम्ब पु० भूमिजातः कदम्बः शा० त० । कदम्बभेदे "त्रिकदम्बाः कटूच्छ्रासवन्तो दोषहरा हिमाः । कषाय